

УДК 529.946:374

О.С. Журавель

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПАТРІОТИЧНИЙ ЗМІСТ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИХ КАРТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ

У статті висвітлено особливості насичення змісту картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму національно-патріотичною ідеологією для забезпечення патріотичного виховання молоді. Визначено структуру та зміст туристсько-краєзнавчого атласу для юних патріотів «Познайомтесь із Харківщиною», який у рамках туристсько-краєзнавчої роботи на всіх її етапах може комплексно забезпечити патріотичне виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: патріотичне виховання, дитячо-юнацький туризм, краєзнавство, туристсько-краєзнавчий атлас.

H. Zhuravel

PATRIOTIC CONTENT IN THE LOCAL TOURIST CARTOGRAPHIC WORKS

The article shows features of cartographic works content in connection with national-patriotic ideology developed for the needs of patriotic education of the youth. The structure and content of a tourist and regional atlas for young patriots «Meet Kharkiv Region» that can provide integrated patriotic education of children of preschool and primary school age within the framework of tourist and regional work at all stages have been determined.

Keywords: patriotic education, children and youth tourism, local geography, tourist and regional atlas.

Е.С. Журавель

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ТУРИСТСКО-КРАЕВЕДЧЕСКИХ КАРТОГРАФИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

В статье освещены особенности насыщения содержания картографических произведений для нужд детско-юношеского туризма национально-патриотической идеологией для обеспечения патриотического воспитания молодежи. Определены структура и содержание туристско-краеведческого атласа для юных патриотов «Познакомьтесь с Харьковщиной», который в рамках туристско-краеведческой работы на всех её этапах может комплексно обеспечить патриотическое воспитание детей дошкольного и младшего школьного возраста.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, детско-юношеский туризм, краеведение, туристско-краеведческий атлас.

Вступ. В умовах сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні особливого значення набула національно-патріотична ідеологічна насиченість інформаційного простору. І картографування як невід'ємна його частина має відреагувати на такий гострий запит сучасності, особливо враховуючи те, що патріотична ідеологічна забарвленість сучасних картографічних творів носить у своїй більшості декларативний характер.

Наочним стало і особливе значення виховання патріотичної свідомості підростаючого покоління, любові до своєї Батьківщини, що формується шляхом пізнання її території, природних красот, соціально-економічних здобутків, історичних пам'яток, особливостей національної культури тощо. А це безпосередньо відповідає основним завданням дитячої туристсько-краєзнавчої діяльності. Тож особливого значення набуває розробка для дітей туристсько-краєзнавчих картографічних творів з яскравою патріотичною ідеологічною спрямованістю.

Вихідні передумови. Суть туристсько-краєзнавчих картографічних творів полягає у поєднанні концепцій створення комплексних картографічних творів для потреб туризму [5], картографічних творів для потреб дитячого туризму [6] і шкільно-краєзнавчих атласів [7]. Ураховуючи особливе значення дотримання комплексного підходу в патріотичному

вихованні підростаючого покоління, важливим є відображення у картографічних творах для потреб дитячого туризму не лише туристичних ресурсів, а й культурологічних та історичних особливостей територій. Таким чином, слід врахувати принципи історичного картографування і картографування природної та історико-культурної спадщини [1, 3, 4]. Загальні теоретичні питання, на яких базується створення картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму, висвітлено в роботах Р.В. Атояна, О.О. Бейдика, О.С. Васмут, Л.М. Веклич, Т.В. Ілюшиної, О.О. Лютого, О.О. Остапеч-Свешнікова, В.І. Остроух, М.С. Смирнової, Р.І. Сосси, С.П. Фокіна та ін. Питання насичення дитячих туристсько-краєзнавчих творів патріотичним змістом у сучасних публікаціях не розглядалися.

Провідну роль у картографічному забезпеченні дитячого туризму та краєзнавства на сьогодні відіграють шкільно-краєзнавчі атласи, призначенням яких є забезпечення вивчення тем з географії рідного краю у середній школі та роботи в краєзнавчих гуртках і позашкільних туристично-екскурсійних закладах. У межах свого призначення атласи досить пристойно відтворювали природні ресурси, подавали, хоч і вкрай дозовану, інформацію соціально-економічного змісту. Ахіллесовою п'ятою їх був історичний розділ, вкрай обмежений, що ідеа-

лізував історію революції та радянського періоду ... Перелік карт, що включалися в атлас, був стабільним, хоча при нагоді в атласах вміщувались карти, що зумовлювались географічними, етнографічними особливостями, притаманними різним регіонам [8]. І в сучасних шкільних краєзнавчих атласах (зокрема в атласах серії «Моя мала батьківщина») подається у більшості загальногеографічна інформація фактичного характеру, без жодного ідеологічного забарвлення. Тобто сучасні картографічні твори для потреб дитячого туризму лише частково можуть забезпечити патріотичне виховання в рамках туристсько-краєзнавчої діяльності молоді.

Метою статті є висвітлення методики насичення змісту картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму патріотичною ідеологією, що забезпечить виконання одного з основних завдань дитячої краєзнавчої і туристичної діяльності — патріотичного виховання підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. Визначної ролі у патріотичному вихованні молоді картографічні твори для потреб дитячо-юнацького туризму можуть досягти шляхом насичення їх змісту національно-патріотичною складовою, що, в першу чергу, полягає у специфічній методиці подачі інформації, яка забезпечує формування у дітей почуття гідності за досягнення рідної країни, любові та дбайливого ставлення до красоти її природи і скарбів національної культури. Саме картографічні твори для потреб дитячо-юнацького туризму як найкраще можуть виконувати завдання патріотичного виховання, адже принципи укладання їх передбачають всебічне та комплексне висвітлення особливостей природних умов і ресурсів, історичного розвитку, соціально-економічних особливостей, етнографічних і культурних особливостей території, що картографується. Отже, при проектуванні таких картографічних творів слід дотримуватися як загальнонаукових принципів картографування (комплексність, системність, цілісність, внутрішня єдність, точність відображення матеріалу, детальність, повнота відображення), так і спеціальних принципів, серед яких — наочність і легкість сприйняття, цікавість тематичного змісту, пізнавальні переваги, повнота легенди, патріотичність.

Виховання патріотизму у підростаючого покоління починається з виховання любові до рідного краю, пізнання його історії, культури, героїв свого селища, міста, регіону та країни в цілому. Тому розробка системи картографічних творів для маленьких туристів має починатися з регіональних карт і атласів. Таким чином, патріотичні картографічні твори для юних туристів-краєзнавців можна визначити як комплексні краєзнавчі картографічні твори, основним завданням яких є формування національної самосвідомості шляхом виховання почуття гордості за свою Батьківщину через вивчення її національної культури, історії, народної творчості, красоти її природи, здобутків господарської діяльності тощо.

Зміст туристсько-краєзнавчих картографічних творів можна поділити на такі складові: національно-патріотична, історична, фізико-географічна, екологічна, соціально-економічна, культурологічна, туристична. При цьому *національно-патріотична складова* не виділяється окремим розділом, а наскрізь пронизує всі складові змісту. Вона полягає у використанні додаткових графічних і текстових матеріалів до кожної карти. Для всебічного патріотичного виховання молоді надзвичайне значення має її знайомство зі скарбами нематеріальної національної культури, такими як живопис, народні художні мистецтва, літературні твори тощо. Саме тому додатковими елементами патріотичних карт для юних туристів-краєзнавців мають бути не просто фотографічні й текстові матеріали, а художні та літературні твори видатних українських діячів мистецтва і світлина народної творчості.

Історична складова змісту картографічних творів для потреб дитячого туризму має велике значення для патріотичного виховання і відображає історію формування території від перших поселень до сучасної доби. Патріотична складова змісту в цьому розділі виражена акцентуванням уваги на тих історичних фактах, що доводять прадавні корені української нації, її єдність та неподільність, незважаючи на окупації, поділ її території між різними державами та одвічну боротьбу українського народу за свою незалежність. Зокрема для Слобідської України важливим є факти заселення цих територій жителями західноукраїнських земель та козацтвом, що доводить єдність нації. Велике значення слід надавати героїко-виховним завданням даного розділу, що виражені у висвітленні подвигів часів Київської Русі, українського козацтва, героїв громадянської війни 1917 року, Другої світової війни, а також героїчні вчинки наших сучасників, наприклад, героїв «Небесної сотні». Слід зазначити, що історичні карти є найбільш дієвим інструментом формування патріотичної свідомості. Для цього слід надавати особливу увагу здобуткам і героїзму української нації та повною мірою висвітлювати злочини загарбників українських земель, факти Голодомору 1932–1933 рр. та ін.

Фізико-географічна складова змісту полягає у відображенні природи, клімату, рослинного і тваринного світу. Патріотична складова змісту полягає у формуванні любові до краси природи рідної землі та може бути проявлена у назвах карт (наприклад, «Чарівні пори року» для кліматичної карти).

Дбайливе ставлення до природи своєї Батьківщини — невід'ємна частина патріотичного виховання молоді. Тому *екологічна складова* є обов'язковою у змісті картографічного твору для юних туристів. Вона полягає у відображенні загального екологічного стану середовища, пам'яток природи, діяльності екологічних дитячих організацій та тих напрямів екологічної роботи, про які юні туристи-патріоти не мають забувати у своєму повсякденному житті.

Соціально-економічна складова змісту висвітлює особливості промисловості, соціальних процесів у суспільстві. Патріотичності карти цього розділу набудуть, якщо висвітлювати у змісті значні здобутки тієї чи іншої галузі суспільно-господарчої діяльності. Таким чином у користувачів картографічних творів формується відчуття гідності за свою Батьківщину.

Культурологічна складова змісту дає інформацію про особливості національної культури укра-

Туристична складова змісту патріотичних карт і атласів виражається у включенні до їх змісту маршрутних туристичних карт, планів зон відпочинку, цікавих туристичних об'єктів, об'єктів туристичної інфраструктури тощо для полегшення вивчення тих чи інших особливостей території та національної культури безпосередньо на місцевості.

Велике значення при розробці картографічних творів патріотичного змісту має їх оформлення та графічне оздоблення. Тут важливо широко вико-

Таблиця

Список і зміст карт туристсько-краєзнавчого атласу для юних патріотів «Познайомтесь із Харківщиною» (фрагмент)

Назва розділу	Назва карт	Тематичний зміст карт	Додаткова інформація
Вступний	Сторінки історії	Етапи формування території області, пам'ятні історичні місця	Визначні історичні події, трагедія Голодомору
Природничий	Природна краса рідного краю	Рельєф, гідрографія. Рослинність, тваринний світ, пам'ятки природи, природоохоронні об'єкти	Художні та літературні твори українських діячів мистецтва
	Чарівні пори року. Кліматична карта	Кількість опадів, середня річна температура, максимальні і мінімальні температури взимку та влітку, переважаючі напрямки вітру	Народні прикмети, картини українських художників, щедрівки, колядки, веснянки
Соціально-економічний	Визначні здобутки виробництва	Найбільші промислові, сільськогосподарські підприємства області, основні транспортні шляхи	Історія промислових гігантів області, сучасні підприємства – лідери виробничої діяльності
Історико-культурний	Скарби національної культури	Види народних промислів, народні художні розписи, різновиди народних орнаментів та національних костюмів у різні епохи	Національні костюми, звичаї, обряди, народні традиції святкування національних свят
	Ними пишається Харківщина	Місця, пов'язані з життям та діяльністю видатних державних, суспільних діячів, героїв України; діячів науки та культури	Герої Харківщини від часів козацтва до сучасності, їхня коротка біографія та здобутки
	Шляхами подвигу і слави	Місця основних битв Другої світової війни, етапи звільнення області від фашистських загарбників, меморіальні комплекси	Опис окремих подвигів визвольників Харківщини та найвизначніших битв
Довідковий блок		Телефони першої необхідності, Харків та Харківська область в Інтернеті	

інців, традиції української нації та об'єкти історико-культурної спадщини. Особливе значення для формування образу цілісності нації має висвітлення спільних етнічних рис української культури, що проявляються в усіх регіонах країни, та поглиблене вивчення регіональних особливостей національних традицій рідного краю. Ця складова змісту має для патріотичного виховання особливе значення, оскільки знайомить підрастаюче покоління з етнічними традиціями та скарбами національної народної творчості. Тому культурологічна складова поруч із історичною має провідне значення у змісті картографічних творів для юних туристів – справжніх патріотів України.

ристовувати національні орнаменти, символіку, кольори, що створюватиме багату колористику та загальний патріотичний фон. Але при цьому оформлення сторінок картографічних творів має бути приглушеним відносно основного змісту, тобто домінуючим повинне бути картографічне зображення. Це забезпечить акцентування уваги дитини на основному змісті, що відображено на карті, а не на додаткових і допоміжних елементах.

На основі наведених вище рекомендацій у рамках роботи над створенням системи картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму [2], що проводиться на кафедрі фізичної географії та картографії Харківського національного універ-

ситету імені В.Н. Каразіна, розроблено структуру і зміст туристсько-краєзнавчого атласу для юних патріотів «Познайомтесь із Харківщиною» (табл.). Атлас призначається для дітей молодшого шкільного віку та може комплексно забезпечити патріотичне виховання в рамках проведення туристсько-краєзнавчої роботи на всіх її етапах.

Вступний розділ атласу починається з національної символіки України і містить інформацію про географічне положення Харківської області. У соціально-економічному розділі представлено також інформацію про екологічний стан та дитячі туристичні установи. Історико-культурний розділ містить туристсько-краєзнавчу карту міста Харкова і маршрутні карти тематичних екскурсій з описом визначних екскурсійних об'єктів.

Висновки. Перспективи подальших наукових пошуків. За результатами теоретичних і практичних досліджень розроблено методичні рекомендації з насичення змісту картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму та краєзнавства

національно-патріотичною ідеологією і апробовано їх на прикладі Харківської області. У подальшому планується практична апробація методики насичення картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму як у ході роботи з проектування та укладання карт туристсько-краєзнавчого атласу для юних патріотів «Познайомтесь із Харківщиною», так і під час робіт над створенням цілісної регіональної системи картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму.

Цілісна регіональна система картографічних творів для потреб дитячо-юнацького туризму та краєзнавства з наскрізним насиченням її патріотичним змістом значно покращить сучасний стан інформаційного забезпечення туристсько-краєзнавчої діяльності, зокрема для виконання завдань патріотичного виховання підрастаючого покоління.

**Рецензент – доктор географічних наук,
професор В.А. Пересадько**

Література:

1. А.И. Ельчанинов. Картографирование культурного и природного наследия России / А.И. Ельчанинов // Изв. РАН. Сер. Геогр. — 2003. — № 4. — С. 103–106.
2. О.С. Журавель. Картографування дитячо-юнацького туризму — актуальний напрям сучасного туристичного картографування / О.С. Журавель // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. — 2009. — Вип. 9. — С. 96–101.
3. В.А. Пересадько. Програма регіонального картографування природної та історико-культурної спадщини / В.А. Пересадько, Ю.І. Прасул, К.В. Шпурік, О.В. Шпурік // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. — 2011. — Вип. 14. — С. 74–77.
4. К.А. Поливач. Картографування історико-культурної спадщини в Україні / К.А. Поливач // Укр. геогр. журнал. — 2005. — № 3. — С. 60–66.
5. Ю.І. Прасул. Системне туристичне картографування регіонів України: наукові засади, цілі, перспективи / Ю.І. Прасул // Укр. геогр. журнал. — 2002. — № 4. — С. 68–73.
6. Л.В. Приданцева. Туризм — детям. Основные положения методики составления карт и атласов / Л.В. Приданцева // Изв. вузов. Геодезия и аэрофотосъемка. — 1990. — № 2 — С. 160–166.
7. В.Ф. Северинов. Учебно-довідкові краєзнавчі атласи (історія і перспективи) / В.Ф. Северинов, Н.А. Овсяннікова, С.В. Дончук // Картографія та вища школа. — 1998. — Вип. 2. — С. 61–63.